В. В. Солошенко

3.7. СПІВПРАЦЯ УКРАЇНИ З ЄВРОПЕЙСЬКИМ СПІВТОВАРИСТВОМ В НАУКОВО-ТЕХНІЧНІЙ СФЕРІ

Сходження Української держави наприкінці XX століття стало яскравим уособленням великих трансформаційних зрушень сучасної історичної доби в Європі і світі. За цей час світ і весь комплекс міжнародних відносин радикально змінився й продовжує динамічно змінюватися. На Заході європейського континенту набрали сили процеси поглиблення і поширення інтеграції, натомість на його Сході гору взяли дезінтеграційні складові розвитку. Про своє волевиявлення досить відчутно заявили держави Центрально-Східної Європи, в тому числі і Радянського Союзу, в силу чого швидкоплинно розвалився не лише соціалістичний табір, а і його сюзерен СРСР. Тим самим поринула в безодню «холодна» війна. Відтак трансформаційні і демократичні зрушення охопили весь європейський континент. На міжнародну арену вийшла ціла низка молодих держав, в їх числі і Україна, які стали на шлях оновлення розвитку.

На час виходу на міжнародну арену України в Європі, зокрема в її західній частині, зростала вага та вплив Європейського співтовариства держав і народів, які з підписанням Маастрихтської угоди 1992 р. сформували Європейський Союз. Тим самим інтеграційні процеси Європи 12 країн значно поглиблювалися, а з розширенням ЄС у 1995, 2004 та 2007 рр. вони поширилися й набули загальноконтинентального виміру. Євросоюз, який нині об'єднує вже 27 держав континенту, відомий своїми досягненнями у різних соціально-економічних сферах, став ще більш привабливим і притягальним полюсом миру і прогресу.

Україна, ставши на незалежний шлях розвитку, на перших етапах формування засад зовнішньої політики обрала стратегічний курс на входження до європейського простору, налагодження широкомасштабних відносин із прогресуючим інтеграційним об'єднанням в силу історичних та культурно-цивілізаційних чинників. Грунтувався цей вибір на її життєво важливих інтересах, історичному прагненні українського народу бути невід'ємною частиною єдиної Європи.

Європейський Союз в добу сходження України став одним із потужних світових лідерів соціально-економічного прогресу. Адже саме в цьому інтеграційному об'єднанні напрацьовані та плідно реалізуються ціннісні орієнтири західної демократії, засади консенсусних взаємин країн-членів, а також важливі соціальні, науково-технічні, інноваційні, екологічні норми і стандарти суспільства майбутнього.

Усе це, природно, спонукало не лише до партнерських відносин сторін, а й до розвитку співробітництва України і Європейського Союзу в різних сферах та галузях суспільного поступу. Це стосується і міжнародних відносин, і динаміки торгово-економічних, підприємницьких взаємин, і поширення й розвитку демократичних норм і цінностей в Україні, і співпраці у науково-технічній сфері, освітній галузі, з підготовки кадрів тощо.

Співробітництво власне країн об'єднаної Європи у науково-технічній сфері має доволі протяжний період, воно особливо актуальним постало у 70-ті роки XX століття, коли світова економічна криза висвітлила і загострила проблеми науково-технічного і всього комплексу соціально-економічного розвитку. До цього часу науково-технічне співробітництво Співтовариства розвивалося, головним чином, в рамках ЄСВС і Євроатома. Проекти, що реалізовувалися, здебільшого відповідали потребам сталеливарної, вугільної промисловості та атомної енергетики. Перші

Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України»

кроки до об'єднання європейської науки були досить обережними. Розпочавши свою діяльність із 1971 р., загальноєвропейська науково-дослідна організація КОСТ (*European Cooperation on Scientific and Technical Research — COST*) ніколи не була юридично оформленою міжнародною організацією. Вона й нині являє собою сукупність двосторонніх угод, які підписали між собою двадцять учасників [1].

Система науково-технічного співробітництва, що склалася на сьогодні в ЄС, стала відповіддю на необхідність пристосовуватися до зростання вимог у цій сфері в умовах загострення міжнародної конкуренції та технологічного відставання держав об'єднаної Європи від США та Японії. Науково-технічна політика була визнана за цих умов як один із найважливіших пріоритетів об'єднаної Європи.

Показово, що після вступу до Співтовариства у 1973 р. Великої Британії, Ірландії та Данії, була висунута ідея створення єдиного європейського наукового простору [2]. З цього часу у Співтоваристві починають стимулювати мобільність наукових кадрів та заохочувати транскордонні науково-технічні проекти. Наступного року Рада Міністрів Співтовариства затвердила першу програму спільних наукових досліджень на 1974–1977 рр. Це стало офіційним початком напрацювань спільної політики країн — членів Європейського співтовариства у сфері науки та техніки. Наступним кроком стала сформована Європейська стратегічна програма розвитку інформаційних технологій (*European Strategic Programme for Research and Development in Information Technology — ЄСПРІТ*). У ній було сформульовано базові принципи політики об'єднаної Європи в науково-технічній сфері:

1) першорядними є так звані «неконкурентні дослідження», що, базуючись на фундаментальних, безпосередньо трансформувалися б у прикладні, стимулюючи інноваційні технології;

2) спільне фінансування наукових досліджень і розробок бюджетом Співтовариства і підприємствами — учасниками проектів у рівній долі (50/50%);

3) фінансування лише тих проектів, які є міжнародними, включають представників принаймні двох країн;

4) одержані в будь-якому проекті результати наукових досліджень стають загальним надбанням усіх членів об'єднання [3].

На початку 1980-х рр. до традиційної науково-технічної діяльності ЄС у ядерній енергетиці поступово стали додаватися програми у сфері екології, охорони здоров'я, текстильної промисловості, риболовстві тощо. Проте це ще не була спільна політика Співтовариства у цій галузі. Тому відповідаючи на виклики, Єврокомісія запропонувала включати науково-технічні програми до загальних планів, що відповідало б потребам Співтовариства. Головний посил полягав у тому, щоб стимулювати взаємодію й на цій основі досягати кумулятивного ефекту.

Тоді були визначені пріоритетні напрями науково-технічних досліджень, які представляли стратегічний інтерес для об'єднання. Слід також відзначити, що саме в той час були схвалені так звані «критерії Райзенхубера», що передбачали характер субсидіарності відносин, які лягли в основу Маастрихтського договору. Зокрема, це були дослідження, що вимагали великих затрат і були непосильні для однієї країни; які мали економічний ефект масштабу від реалізації науково-технічних розробок; мали б позитивний вплив на формування єдиного ринку; вимагали посилення координації зусиль країн-членів, а також сприяли зростанню рівня мобільності науково-технічних кадрів [4].

Використовуючи ці критерії, держави — члени Співтовариства ґрунтовніше підходили до розробки спільної науково-технічної політики в рамках об'єднання,

Державна установа «Інститут всесвітньої історії» НАН України

детально розробляли відповідні програми науково-технічного співробітництва, вимоги та засади спільних заходів у сфері науково-технічних інновацій. Перша Рамкова програма була схвалена у 1983 р. і діяла протягом 1984–1987 рр. Ця і наступні Рамкові програми були розраховані терміном на три роки. На реалізацію першої Рамкової програми із бюджету ЄС виділялося 4 269 млн екю. Відтоді Рамкові програми стали головним інструментом науково-технічної політики ЄС. У них визначалися цілі науково-технічної співпраці країн-членів на заданий період, виокремлювалися тематичні пріоритети, обсяг і форми фінансової участі ЄС у науково-технічних проектах.

У 80-ті роки, з посиленим розвитком НТР та вступом розвинутих країн у постіндустріальний період, акценти пріоритетних напрямів науково-технічного співробітництва змістилися в бік структурної перебудови економік країн — членів ЄС, переливу капіталу в такі галузі, як мікроелектроніка, біоінженерія, виробництво нових матеріалів, телекомунікації тощо. А із середини 80-х і впродовж останнього десятиліття спостерігається вихід науково-технічної стратегії за рамки ЄС і залучення до її орбіти асоційованих членів та інших європейських країн та інтеграційних об'єднань.

Вирішальний вплив на концептуальне та правове формування сучасної науково-технічної політики Союзу справили меморандум Комісії ЄС «До єдиного технологічного співтовариства» 1985 р., а також введення в дію 1987 р. Єдиного Європейського Акта (ЄЄА). У меморандумі була висунута ідея створення Європейського технологічного простору (ЄТП), який сприяв би посиленню технологічного базису західноєвропейської економіки [5, с. 6]. У документі зазначалося, що використання результатів спільних науково-технічних проектів сприяло б посиленню потенціалу національних науково-дослідних програм і «синергізму» (взаємозбагаченню) в ході проведення загальноєвропейських НДДКР. Розроблена в меморандумі цільова настанова науково-технічної політики була представлена в підписаному всіма 12 країнами — членами ЄС у 1986 р. Єдиному Європейському Акті. «Мета Співтовариства повинна виражатися у зміцненні наукового та технологічного базису європейської промисловості та в посиленні міжнародної конкурентоспроможності» [6, с. 14]. Підписання цього документа остаточно усунуло недоліки, що існували в правовому забезпеченні комунітарної науково-технічної політики в ЄС. Згідно зі ст. 24 ЄЄА Договір про ЄС доповнювався новим, шостим, розділом «Наукові дослідження та технологічний розвиток», де були визначені цілі, основні напрями науково-технологічного співробітництва.

Згідно із цим документом ЄС отримав повноваження з підтримки діяльності підприємців (включаючи малі та середні компанії), стимулювання співробітництва в галузі науки і техніки між науково-дослідницькими центрами та вищими навчальними закладами, сприяння мобільності наукових кадрів у рамках ЄС, а також розвитку наукового співробітництва із третіми країнами та міжнародними організаціями.

Цьому певною мірою сприяли й інституційні новації. Наприклад, у 1986 р. було створено Генеральний директорат з питань телекомунікацій, інформаційної промисловості та інновацій. Головна увага в науково-технічній політиці зосереджувалася на інтегруванні науково-технічного співробітництва в концепцію Єдиного внутрішнього ринку насамперед шляхом гармонізації технічних норм і стандартів, створення єдиної системи вищої освіти та її інтеграції з бізнесом та наукою.

Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України»

За останні десятиліття у рамках двосторонніх і багатосторонніх відносин західноєвропейських країн склалася відповідна система і є певні напрацювання у сфері науково-технічного співробітництва. Політика в галузі досліджень та технологій має вагому фінансову основу й спрямована на досягнення конкурентоспроможності продукції країн ЄС на світовому ринку. Особливе місце в системі науково-технічного співробітництва європейських країн посідають Рамкові програми ЄС. Їх предметом стали цілеспрямовані фундаментальні дослідження й отримання вірогідних прикладних результатів, а також конкурентних технологічних розробок.

Натомість більшість європейських наукових організацій, як-то: Європейська організація ядерних досліджень — ЦЕРН, Європейська лабораторія молекулярної біології — ЄЛМБ діють у сфері фундаментальної науки, а програма «Еврика» спрямована на одержання технологій і продуктів, придатних для комерційного використання. Програма «Еврика» (*European Research Coordination Agency — EUREKA*) була прийнята 19 країнами у 1985 р. у відповідь на американську стратегічну оборонну ініціативу (СОІ). За програмою «Еврика» проводяться виключно комерційні розробки. Тому доступ до її результатів мають лише ті підприємства, які безпосередньо причетні до проекту. Вони зберігають за собою всі права на розроблену технологію й здебільшого домовляються про її спільне використання й про подальшу ринкову політику [7].

Кожна із шести реалізованих Рамкових програм ЄС мала свої пріоритети, збільшувалася вага досліджень і витрат на них, які стосувалися спочатку розроблення ключових промислових технологій, а в останнє десятиліття — вирішення проблем суспільства. Із 1999 р. Комісією ЄС започаткована програма дій з удосконалення патентної системи Євросоюзу. Згідно з нею розроблені директиви щодо гармонізації умов патентування винаходів у галузі комп'ютерних програм, а також підготовлено регламент щодо створення єдиного патентного простору ЄС. Крім того, регламентом передбачаються заходи пристосування патентної системи Євросоюзу до специфічних потреб малого бізнесу та продовження гармонізації національних законодавств у цій галузі [8].

На рубежі XX–XXI століть Європейський Союз відчутно поглиблює співробітництво з іншими європейськими науково-технічними програмами й організаціями, такими як КОСТ, «Еврика», Європейська патентна організація, Європейське космічне агентство та інші. Євросоюз все активніше залучає до своїх науково-технічних програм треті країни. Так, по П'ятій і Шостій Рамковій програмі та Євроатому ЄС мав угоди про асоціацію чи співробітництво із понад 20 країнами. Упродовж 1990 рр. лише російські дослідники були зайняті у 20 проектах [9]. Ці тенденції торкнулися й України.

Становлення і розвиток співробітництва України з Європейським співтовариством у науково-технічній сфері було і залишається складовою всього спектра відносин і спирається на відповідну політико-правову базу. Її складають політичні заяви, декларації та тісний політичний діалог, Угода про партнерство і співробітництво, підписана ще у 1994 р., а також майже два десятки галузевих угод, підписаних Україною та ЄС за весь цей період. Зазначу, що УПС, яка після ратифікації її національними парламентами в 1998 р. набула чинності, охоплювала 28 сфер. Серед них: промислове співробітництво; сприяння інвестиціям та їх захист; стандартизація і сертифікація; видобувна промисловість і виробництво сировини; наука і технології; освіта і професійна підготовка; енергетика; використання

Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України»

атомної енергії у мирних цілях; довкілля; транспорт; космічна промисловість; поштовий зв'язок і телекомунікації; регіональний розвиток, включаючи контакти на регіональному рівні; інформація і зв'язок; митна політика; статистика; боротьба з наркобізнесом; культура.

Із кола галузевих угод, підписаних між Україною та Євросоюзом, варто відзначити: Угоду про співробітництво між урядом України і Євроатомом у галузі керованого термоядерного синтезу (23 липня 1999 р.); Угоду про співробітництво між урядом України і Євроатомом у галузі ядерної безпеки (23 липня 1999 р.); Угоду між Україною та ЄС про наукове та технологічне співробітництво (25 грудня 2002 р.); Угоду про співробітництво щодо цивільної глобальної навігаційної супутникової системи між ЄС та Україною (1 грудня 2005 р.) тощо [10].

Така широка мережа угод свідчить про те, що УПС дійсно була базовим документом двосторонніх взаємовідносин, вона заклала надійну основу та створила сприятливі умови для подальшого розширення і поглиблення між Україною та Євросоюзом не лише політичного діалогу, а й економічного та науково-технічного співробітництва.

Разом з тим аналіз укладених документів та рішень сторін свідчить про асиметричний характер позицій України і ЄС у період 90-х рр., що зумовлено і затяжною кризою і повільними темпами економічних реформ в Україні, і визначенням інтеграційних пріоритетів самого ЄС. У подальші роки в силу внутрішньополітичних причин та викликів, з якими стикнулася євроспільнота, Україна не змогла скористатися новими можливостями повною мірою. Водночас прискорення демократичних реформ, вступ України до СОТ 2008 р. уможливили переговори між Брюсселем та Києвом стосовно нової посиленої угоди (НПУ), що покликана наблизити Україну до асоційованого членства, а у віддаленій перспективі й до інтеграції до ЄС. Адже для сучасної України, її владних структур «європейський курс, за визначенням президента В. Януковича, залишається головним для нашої держави» [11].

Однак не слід спрощено дивитися на минулі роки взаємин України з ЄС, недооцінювати всю складність процесів налагодження співробітництва по всьому спектру відносин. Скажімо, підтвердженням не лише складного психологічного сприйняття України та її особливостей в пострадянський період для іноземних громадян, а й суто організаційних можливостей можуть прислужитися перші міжнародні договори, підписані Києвом. Відомо, що ФРН досить стрімко розвивала відносини зі Сходом Європи, в тому числі й з Україною. Проте нашим державам доводилося розпочинати з вельми приземлених угод, як-то: про судноплавство та внутрішні водні шляхи (від 14 липня 1992 р.); про необмежену свободу пересування (від 15 лютого1993 р.); про міжнародне автомобільне сполучення (від 10 червня 1993 р.); про направлення німецьких викладачів у навчальні заклади України (від 10 червня 1993 р.). І лише здолавши ці бар'єри, потім був підписаний Договір про розвиток широкомасштабного співробітництва у сфері економіки, промисловості, науки і техніки (від 10 червня 1993 р.) та Угода про співробітництво у розв'язанні проблем ліквідації ядерних озброєнь (від 24 березня 1994 р.) [12].

Водночас, долаючи розбіжності, що існували, вітчизняні відомства, науково-дослідницькі інститути, провідні університети поступово налагоджували співпрацю з відповідними установами держав — членів Євросоюзу, почали долучатися до європейського наукового простору, програм співробітництва, значно розширили

Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України»

обмін дослідниками, викладачами. Нарощуванню обсягів співпраці у науково-технічній сфері України з ЄС сприяли і економічна та технічна допомога, зростання інвестицій. Так, станом на 1 січня 2001 р. за даними Міністерства статистики України, порівняно з 1995 р., загальний обсяг іноземних інвестицій із країн — членів Євросоюзу зріс більше, ніж у 6 разів і становив 1 415,7 млрд дол. США. У європейських інвесторів інтерес викликали такі галузі економіки України, як хімічна та нафтохімічна, машинобудування, металообробка, будівництво та виробництво будівельних матеріалів.

За обсягами технічної допомоги Україна у 1990-ті рр. серед країн СНД посідала друге після Росії місце. Технічна допомога надавалася через програми TACIS — основний механізм реалізації УПС. Пріоритетними напрямами цієї програми в Україні були:

— ядерна безпека й охорона довкілля, зокрема підтримка зусиль України, спрямованих на закриття ЧАЕС і будівництво нових потужностей, а також підвищення рівня безпеки діючих реакторів;

— реорганізація енергетичного сектору, впровадження енергозбереження;

— конверсія підприємств військово-промислового комплексу;

— співпраця у створенні сучасної транспортної інфраструктури;

— розвиток людських ресурсів, підготовка кадрів тощо.

Іншими програмами технічної допомоги були: програма TEMPUS — щодо співробітництва у сфері вищої освіти; ACE — програма співробітництва у сфері економіки; ESSN — допомога малим і середнім підприємствам; INTAS — сприяння співробітництву з науковцями ННД тощо.

ЄС і країни-члени протягом першого десятиріччя сходження України були найбільшими донорами фінансової допомоги й другими після Росії кредиторами України. За ці роки сумарна допомога з боку ЄС Україні становила понад 4,0 млрд дол. США.

Нові програми — Європейський інструмент сусідства і партнерства та Політика східного партнерства, що замінили TACIS з її 300 проектами — сконцентрували допомогу у вигляді бюджетної та регіональної підтримки. Обсяги допомоги за цими програмами з 2007 до 2012 рр. становитимуть ще по 500 млн євро кожна [13].

Досить важливо, що і країни — члени Європейського Союзу також не лише надавали технічну допомогу Україні, а й розширяли дво-і багатостороннє співробітництво в науково-технічній сфері. Це стосується різних програм та напрямів: від отримання грандів на проведення досліджень, стажування чи навчання за кордоном до участі у спільних розробках. Так, за узагальненими даними, кількість вітчизняних науковців, які брали участь у міжнародному науково-технічному співробітництві і працювали за контрактом із 1998 р. по 2003 р., становила понад 550 осіб щорічно; кількість грандів, отриманих від міжнародних фондів у цей період становила від 1 060 у 1998 до 1 673 (одиниць) у 2003 рр.; а кількість міжнародних наукових конференцій зросла відповідно з 990 до майже 1 400 у 2003 р. [14].

Слід підкреслити, що налагодження й координацію співробітництва ЄС з Україною покликана була здійснювати спеціальна програма «Інтеграція та інтенсифікація створення Європейського наукового простору» (INTAS). Вона була прийнята Радою Європи 30 січня 2002 р. як цільова програма у відповідності з Лісабонською стратегією. У програмі «Інтеграція та інтенсифікація створення Європейського наукового простору» зазначалося, що у випадку України особлива увага концентруватиметься на стабілізації науково-дослідницького потенціалу,

Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України»

питаннях, пов'язаних із реформуванням систем промислового виробництва, охороною довкілля та здоров'я, різними науковими дослідженнями, а також аспектів національної безпеки.

Зауважу, що Україна достатньо активно відгукнулася на пропозицію ЄС щодо входження в Європейський науковий простір, ґрунтовно підійшла до розроблення механізму імплементації набутого ЄС досвіду розвитку науки. На виконання Указу Президента України «Про затвердження Програми інтеграції України до Європейського Союзу» 2000 р. та Угоди між Україною і Європейським Співтовариством про наукове і технологічне співробітництво 2002 р., відповідного рішення Кабінету Міністрів наказом МОН України від 01 серпня 2003 р. за № 514 був створений Національний інформаційний центр зі співробітництва з ЄС у сфері науки та технологій (Інформцентр). Він став фактично організаційним центром співробітництва українських науковців із ЄС.

Для України вельми суттєвим напрямом є двостороння співпраця із провідними державами Євросоюзу. Характерними можуть бути приклади науково-технічного співробітництва з країнами ЄС, що вже постали локомотивами євроінтеграції. Діяльністю в такому контексті є співпраця України й Німеччини. Наукові контакти між нашими країнами мають давню історію та значний потенціал. Основу для їх подальшого розвитку було закладено, серед іншого, підписанням 10 червня 1993 р. Спільної декларації щодо відносин у сфері науки і технологій між Державним комітетом науки і технологій України та Федеральним міністерством досліджень і технологій Німеччини та Договором між Україною і ФРН про розвиток широкомасштабного співробітництва у сфері економіки, промисловості, науки і техніки. У Договорі підкреслювалося, що сторони у межах своїх можливостей сприятимуть науково-технічному співробітництву, саме з цією метою вони підтримуватимуть контакти і співпрацю між вченими, спеціалістами, науковими організаціями і підприємствами обох держав при вирішенні науково-технічних проблем і здійсненні спільних дослідницьких заходів. Необхідно також зазначити, що розширення науково-технічного співробітництва України і Німеччини — це і «відновлення багатовікової традиції інтенсивних духовних зв'язків», у тому числі науковців попередніх історичних періодів.

Із досягненням Україною незалежності розпочалось активне встановлення безпосередніх ділових стосунків інститутів і підрозділів Академії наук України з відповідними установами ФРН. Цьому значною мірою сприяла письмова домовленість між президентом НАН України Б. Патоном і президентом науково-дослідницького товариства ФРН В. Фрювальдом. Німецьке науково-дослідницьке товариство — це позаурядова організація ФРН, що об'єднує майже всі дослідницькі підрозділи фірм. Товариство фінансується Федеральним міністерством досліджень і технологій ФРН. Про зростаючу динаміку співробітництва в науковій сфері свідчив і той факт, що вже у 1993 р. НАН України і Німецьке науково-дослідницьке товариство вели дослідження із 20 тем, з боку України брали участь 14 академічних інститутів. У 1996 р. на виконання спільних проектів лише Федеральне міністерство освіти і науки Німеччини надало підтримки у 2 млн німецьких марок. У центрі уваги науковців, було широке коло проблем в галузі фізики, хімії, медицини, геології, матеріалознавства, збереження енергоресурсів, історії, археології, а також інших гуманітарних наук [15].

Слід зазначити, що Німеччина є лідером серед країн — членів Євросоюзу як за видатками на НДДКР, так і за кількістю та якістю новітніх розробок. ФРН вже зараз

Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України»

достатньо близько підійшла до того, щоб заявлені на Лісабонському саміті ЄС цілі — довести видатки на НДДКР до 3% від ВВП — стали реальністю. Основний масив НДДКР в Німеччині проводиться в дослідницьких інститутах, які згруповані під егідою наукових спільнот — імені Гельмгольца, Фраунгофера, Макса Планка і Лейбніца, а також в університетах. Німецькі НДІ тісно співпрацюють із вищими навчальними закладами, великими підприємствами, органами влади, а всю діяльність координує Німецьке науково-дослідне співтовариство.

У ФРН в більшості НДІ співробітники займаються переважно прикладними розробками (за таким принципом, наприклад, працюють інститути Товариства імені Фраунгофера). В інших наукових установах перевага надається фундаментальним дослідженням (як в установах Товариств імені Макса Планка і Гельмгольца). За даними Міністерства освіти та наукових досліджень Німеччини, навіть незважаючи на кризу, наукові дослідження за більшістю напрямів не будуть згорнуті, а фінансування з бюджету взагалі не зменшуватиметься. У Берліні навіть заявляли про можливості додаткового фінансування робіт із впровадження нових технологій.

Важливою і корисною для України була співпраця з установами та організаціями ФРН з питань мінімізації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС та в галузі ядерної і радіаційної безпеки. Складовою співробітництва була реалізація Протоколу про здійснення програми обстеження заражених районів і українського Полісся. В Україні вже тривалий час співпрацюють вітчизняні і німецькі радіологи. Завдяки сучасній німецькій техніці проводилися спільні пересувні дослідження ґрунту, води, продуктів та дози опромінення людей. Німецькі вчені разом із колегами з київського інституту радіології обстежили 150 населених пунктів дев'яти районів Київської та Житомирської областей. Проводилася ця акція за рахунок коштів ФРН, а кожний обстежений отримував сертифікат про наявність цезію в організмі.

Не менш важливим є той факт, що спілка інженерів-консультантів «Гетлер та Партнер» із Берліна разом із урядом Федеральної землі Бранденбург розробила нову модель фінансування німецько-українських екологічних проектів, яка носила назву «Бранденбурзько-український екологічний фонд». Прикладом тісної співпраці може послужити діяльність дармштадтського підприємства «Аркадіс Трішлер та партнер». Підприємство уклало договір про короткотривалі гарантії четвертого реактора на Чорнобильській атомній електростанції. Це доручення надійшло від Європейської Співдружності за погодженням робочої групи «великої сімки» з питань нуклеарної безпеки та українського уряду.

В Україні проходили також екологічні виставки-ярмарки, українсько-німецькі конференції з питань екології. На Міжнародній виставці, яка проходила в Києві у травні 1995 р., німецька фірма «Херман Систем-технік ГмБХ» із Мюнхена виграла тендер на постачання в Україну апаратури, яка застосовувалась для оперативного сповіщення про підвищення рівня радіації на об'єктах атомної енергетики. Дві системи «Гамма-1» встановлені на Рівненській та Запорізькій АЕС на кошти, виділені комісією ЄС. Слід зауважити, що низку українсько-німецьких ініціатив підтримував Міжнародний інститут екології. За його допомогою німецькі підприємства брали участь у восьмому та наступних міжнародних спеціалізованих ярмарках, що проводилися у різних європейських країнах [16].

Слід зазначити, що відносини України й Німеччини охоплюють увесь спектр можливостей науково-технічного й інноваційного співробітництва: обмін інформацією й інформаційна підтримка міжнародної науково-технічної діяльності,

Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України»

організація та проведення конференцій, обмін науковцями, спільні роботи в галузі фундаментальних і прикладних досліджень тощо.

На сучасному етапі співпраця українських і німецьких організацій здійснюється, зокрема, у рамках програми «Кооперація з країнами Центральної та Східної Європи в галузі інженерних наук» (фонд «Фольксваген»), програми співробітництва між Федеральним міністерством освіти та досліджень Німеччини й Міністерством освіти і науки України.

Окремим документом для взаємодії у сфері освіти слугує Угода про співпрацю між Спілкою ректорів українських ВНЗ та Конференцією ректорів вищих шкіл Федеративної Республіки Німеччина, яку було підписано в Києві 28 квітня 1998 р. Співпраця між українськими та німецькими вищими навчальними закладами характеризується сталою інтенсивністю з тенденцією до зростання. Понад 60 німецьких вищих навчальних закладів та майже 50 українських, а також 15 дослідницьких установ є сторонами, що співпрацюють загалом 135 партнерських угод про співпрацю. Йдеться про співробітництво між вищими навчальними закладами в багатьох фахових сферах [17].

У листопаді 2008 р. в Києві під головуванням української сторони відбулось Восьме засідання українсько-німецької Робочої групи з науково-технічного співробітництва. У рамках цього заходу було підписано Меморандум про взаєморозуміння щодо сприяння співробітництву у сфері науки, технологій та інновацій між Міністерством освіти і науки України та Федеральним міністерством освіти і наукових досліджень ФРН. Цей двосторонній документ надає нові можливості для подальшого розвитку співробітництва між Україною та Німеччиною в зазначених сферах. Крім того, також було укладено Протокол про наміри щодо академічної співпраці між Державним фондом фундаментальних досліджень МОН України та Німецьким дослідницьким товариством.

Укладені міждержавні угоди сприяли подальшому розвитку співпраці. Так, беручи до уваги значний спільний науковий доробок дослідників Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Інституту експериментальної патології, онкології і радіобіології ім. Р. Є. Кавецького та Технічного університету м. Ільменау в галузі хімії, фізики та біоактивності наноматеріалів, українська та німецька сторони у листопаді 2009 р. створили українсько-німецький центр із нанобіотехнологій на базі зазначених закладів. Метою його діяльності є спільна українсько-німецька науково-освітня робота в галузі нанобіотехнології та із залученням висококваліфікованих науково-педагогічних працівників, аспірантів і студентів. Для досягнення мети основними завданнями Центру є вирішення таких проблем: забезпечення створення наукової експериментальної бази колективного користування із залученням сучасного обладнання для проведення науково-дослідних робіт в галузях нанофізики та нанобіотехнології [18].

Подальшого розвитку набуває співпраця між Україною та ФРН у сфері науки і освіти, яка підтримується Німецькою академічною службою обміну (ДААД). Загалом, упродовж перших п'ятнадцяти років після відкриття представництва в Києві ДААД виділила майже 36 млн євро для підтримки взаємних обмінів майже 14 000 студентів, випускників та науковців обох країн, із них — понад 11 000 відряджень із України до Німеччини. У 2008/2009 навчальному році ДААД направила більше десяти лекторів, які викладали в українських ВНЗ у Харкові, Чернівцях, Дніпропетровську, Донецьку, Києві, Львові та Одесі. У 2009 р. ДААД виділила загалом 1 500 стипендій для студентів, викладачів та дослідників з України. І такий підхід визначено й на наступні роки [19].

Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України»

Слід звернути увагу й на те, що із 2007 р. в Україні у великих містах — центрах освіти і науки, проходять щорічні ярмарки ВНЗ Німеччини, які сприяють розширенню не лише обміну фахівцями і студентами, а й зростанню співробітництва у науково-дослідницькій сфері. Цьому мають прислужитися і заходи кампанії, «Досліджуй в Німеччині — Землі ідей», яку започаткувало із 2009 р. Міністерство освіти і наукових досліджень Німеччини. Вона спрямована на залучення іноземних дослідників у країну. Експерти вбачають у цій ініціативі великий успіх і, відповідно, прогнозують зміцнення лідерських позицій Німеччини у сфері НДДКР [20].

Українські та німецькі ВНЗ спільно беруть участь також у реалізації дослідницьких проектів у рамках програм ЄС. Протягом останніх років спостерігається й зростання спільної участі українських та німецьких науковців у реалізації багатосторонніх проектів та програм. При цьому особливу вагу і значення має залучення до виконання дослідницьких проектів Сьомої Рамкової програми ЄС, а також у інших європейських програмах, зокрема по Євроатому тощо. Спільна дослідницька діяльність матиме в майбутньому за мету ще більш посилену задіяність України в європейських дослідницьких програмах.

Відомо, що з огляду на виклики рубежу XX–XXI століть Європейський Союз модифікував свою діяльність у науково-технічній та інноваційній політиці, зосередив діяльність на стратегічних напрямах. Сучасна політика ЄС у сфері науки підпорядкована загальній стратегії його розвитку, що була сформульована у 2000 р. на сесії Європейської ради у Лісабоні. Ця стратегія передбачала амбітні плани перетворення Євросоюзу до 2010 р. у найбільш динамічну й конкурентоспроможну у світі економічну зону, що ґрунтується на економіці, заснованій на знаннях. Перехід до «економіки знань» мав статися завдяки проведенню відповідної політики у сфері науки, що відповідала б потребам інформаційного суспільства, прискоренню структурних реформ та створенню єдиного внутрішнього ринку ЄС. Кінцевим результатом Лісабонської стратегії вбачалося досягнення рекордних темпів економічного зростання, майже повна зайнятість населення і максимально можлива соціальна справедливість у країнах Євросоюзу.

Проте вже у 2005 р. Європейська рада розглянула результати реалізації Лісабонської стратегії за п'ять років і дійшла невтішного висновку, що далекосяжні плани не виконуються. Однією з вагомих причин був неналежний рівень фінансування наукових досліджень та технологічних інновацій, по ЄС він становив приблизно 2,0% ВВП. У силу цього Європейська рада розробила вже нову редакцію Лісабонської програми, в якій значна увага приділялася стимулюванню економічного зростання шляхом збільшення фінансування наукових досліджень та інноваційних технологій. Головним напрямом політики у цій сфері визначалося стимулювання досліджень з інформаційно-комунікативних технологій (ІКТ), оскільки саме вони у 2005 р. забезпечили 40% приросту продуктивності праці і 8% ВВП у країнах ЄС. Інституційно зміцнювалося забезпечення діяльності на даному напрямі. Генеральний директорат із телекомунікацій, інформаційної промисловості й інновацій у 2005 р. був реорганізований у Генеральний директорат з питань інформаційного суспільства і засобів масової інформації. До його відання було віднесено питання розвитку телекомунікацій, Інтернету, ЗМІ, аналізу впливу ІКТ на перебіг соціальних процесів [21].

Дійсно, наша країна зацікавлена в більш активній співпраці з Євросоюзом та його державами у сфері науки та інноваційних технологій. Адже Україна має потужний науковий потенціал та широкі перспективи інноваційно-технологічної

Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України»

співпраці. А це і нанотехнології, авіокосмічні дослідження, ядерна енергетика тощо. Зовнішня політика стосовно міжнародного співробітництва в інноваційно-технологічній сфері має сприяти створенню механізмів і забезпеченню сприятливих умов для міжнародної комерціалізації результатів науково-технічної діяльності, що відповідають взаємним інтересам українських та іноземних партнерів, адаптації української нормативно-правової бази у сфері інноваційної діяльності до світової практики. Україна має бути зорієнтована на практичне використання досягнень вітчизняної науки у розв'язанні проблем сталого розвитку сучасної цивілізації. І тут актуальними є проблеми екології, енергетики і транспорту XXI століття, зміна світового клімату, СНІД, глобальна інформаційна інфраструктура, а також проблеми глобальної безпеки (міжнародний тероризм, наркобізнес, інформаційні війни). Для їх вирішення мають бути об'єднані зусилля держав континенту і світу [22].

Подальше вдосконалення міжнародних наукових контактів і кооперації має охоплювати і сферу використання результатів наукових досліджень. Це значною мірою лежить у площині відносин «Україна — ЄС» за інтенсифікації співпраці по лінії європейських науково-технічних програм (так званих Рамкових програм). Рамкові програми передбачають активну інноваційну діяльність в усіх сферах суспільного життя. Вироблення ефективної державної політики у сфері науки, пошук дієвих механізмів стимулювання її інноваційного розвитку потребує творчого врахування досвіду європейських країн у цій царині, можливостей його впровадження в українську практику. Цими обставинами обумовлюється актуальність проблеми імплементації європейських стандартів у державну політику України у сфері наукової діяльності. Динаміка сучасного суспільного розвитку вимагає відповідних інноваційних підходів до її пізнання і розроблення нових ефективних моделей розв'язання порушених нею проблем. Такі зміни зумовлюють особливості політики у сфері науки. Будь-яка країна, що вступила у фазу постіндустріального суспільства, мусить дбати про те, аби створити всі необхідні матеріальні, організаційно-правові, кадрові, психологічні тощо умови для нарощування інноваційно-технологічного потенціалу науки, її максимальної «заземленості» в практиці. Саме тому поряд із теоретичними розробками сучасної науки все більш вагоме місце посідають прикладні дослідження. В ЄС цьому підпорядковані Рамкові програми, започатковані з 1984 р. Досвід і ця практика Євросоюзу може і повинні бути максимально використані в Україні з тим, щоб вийти на рівень сучасних технологічних досягнень.

Починаючи із 2000 р. політика ЄС у сфері науки підпорядковується потребам реалізації стратегії, а з 2005 р. Лісабонській програмі щодо розвитку держав-членів завдяки впровадженню інноваційних технологій, розвиткові «економіки знань». Реалізації намічених планів Європейська комісія підпорядкувала амбітний проект створення Європейського наукового простору (ЄНП). Важливою особливістю формування ЄНП стала його відкритість для всіх країн світу. Причому це — не декларація, а достатньо чітка, всебічно обґрунтована система механізмів міжнародної співпраці у сфері наукових технологій з обґрунтуванням нормативно-правових та практично-організаційних засад, визначенням джерел фінансування й умов спільного використання досягнутих результатів.

У контексті проекту Європейського наукового простору було створено 6-ту Рамкову програму ЄС із наукових досліджень і технологічного розвитку на 2002–2006 рр., а у 2005 р. — 7-му Рамкову програму, реалізація якої розрахована на 2007–2013 рр. [23].

Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України»

Привабливість цих програм для України зумовлюється кількома чинниками:

— можливістю використовувати досвід розбудови Європейським Союзом політики інтенсифікації розвитку науки та інноваційних технологій;

— наданими можливостями широкої й плідної співпраці вітчизняних науковців з європейськими науковими структурами й колективами в річищі потреб інноваційного поступу українського суспільства;

— можливістю скористатися фінансовими ресурсами ЄС для розгортання (проведення) власних наукових досліджень.

Остання обставина є особливо важливою для української науки, зважаючи на дуже обмежені можливості щодо фінансування наукової сфери нашим вітчизняним бюджетом.

Залучення України до співпраці з ЄС у галузі науки й інноваційних технологій передбачає:

а) участь українських науковців у мережах з обміну передовим досвідом (NE) або інтегрованих проектах (IP);

б) низку цільових заходів, спрямованих на стабілізацію дослідницького потенціалу України та виявлення проблем, що становлять взаємний інтерес для неї та ЄС, зокрема:

— розвиток інформаційних систем;

— тренінгова діяльність з метою підвищення обізнаності українських науковців з перебігом інноваційних процесів у сучасній світовій науці;

— розроблення критеріїв оцінювання ефективності діяльності дослідницьких систем та ін.

Слід зазначити, що аналіз лише статистичних даних участі українських науковців у Шостій Рамковій програмі ЄС, яка завершилася у 2006 р., свідчить, що Україна посідає за залученістю друге після Росії місце серед країн пострадянського простору. Науковці нашої країни брали участь у 43-х проектах, що фінансувалися коштом Європейського Союзу.

Велике значення надається підтримці тих українських дослідників, які виявляють бажання працювати або навчатися в країнах ЄС задля взаємовигідного наукового співробітництва між Україною та ЄС.

Налагодження й координація співробітництва ЄС з Україною здійснюється через спеціальну цільову програму «Інтеграція та інтенсифікація створення Європейського наукового простору» (INTAS). Ця програма прийнята Радою Європи 30 січня 2002 р. В ній вказувалося, що у випадку України особлива увага має концентруватися на стабілізації науково-дослідницького потенціалу, питаннях, пов'язаних із реформуванням систем промислового виробництва, охороною довкілля та здоров'я, різноманітних аспектах національної безпеки. І, як ми вже відзначали, Київ активно відгукнувся на пропозицію ЄС щодо входження в Європейський науковий простір, на державному рівні були прийняті відповідні рішення. Зокрема, наказом МОН України у серпні 2003 р. був створений Національний інформаційний центр зі співробітництва з ЄС у сфері науки та технологій (Інформцентр). Ця структура фактично стала організаційним центром співробітництва українських науковців із Європейським Союзом [24].

Стратегія діяльності Інформцентру України полягає в тому, щоб аналізувати, інформувати, розвивати, підтримувати, полегшувати доступ українських дослідників до всіх напрямів досліджень ЄС, базуючись на досвіді європейських країн.

Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України»

Основні функції Інформцентру полягають у такому:

1) розповсюдження документів та матеріалів про дослідницькі програми ЄС, можливість та умови подання заявок або приєднання до чинних проектів;

2) організація семінарів, конференцій, підтримка веб-сайта;

3) нарощування міжнародних контактів із науковими і дослідницькими установами в європейських країнах;

4) консультування й навчання українських дослідників щодо механізму включення у міжнародні проекти, надання їм практичної допомоги у цьому;

5) підтримка й розширення контактів із владними структурами в питаннях політики міжнародного співробітництва у сфері науки та ін.

Інформцентр має достатньо поширену мережу, що охоплює всі основні регіони України. Це дозволяє стимулювати міжнародну науково-технічну співпрацю з ЄС у масштабах усієї країни. НІП організовує і проводить у Києві і в регіонах України всеукраїнські та міжнародні конференції, навчальні тематичні семінари для цільових аудиторій за участі як консультантів-наставників представників відповідних підрозділів Єврокомісії та ІНТАС, які діляться досвідом організації, стимулювання й проведення інноваційних досліджень у різноманітних галузях науки. Так, наприклад, 20.01.2006 р. у Дніпропетровську було проведено інформаційний семінар «Можливості участі українських науковців у наукових програмах Європейського Союзу»; 26.01.2006 р. подібний семінар відбувся в Одесі; 02.03.2006 р. у Києві майже 90 молодих науковців взяли участь у семінарі «Стипендії Міжнародної Асоціації співробітництва з науковцями Нових незалежних держав (ІНТАС) для молодих науковців»; 23–25 травня 2006 р. у Вінниці відбувся семінар з питань Сьомої Рамкової програми, а 10 жовтня — семінар «Правила участі у Сьомій Рамковій програмі»; 2–3 жовтня 2006 р. у Києві відбулося засідання Української частини Підкомітету № 7 Комітету з питань співробітництва між Україною та ЄС; 4 жовтня 2006 р. — семінар «Назустріч Сьомій Рамковій програмі», а 11–12 жовтня 2006 р. — семінар «Від науки до бізнесу».

Робота з імплементації досвіду європейських держав щодо розвитку науки була не менш активною і надалі. Так, 10 травня 2007 р. в рамках Фестивалю науки НАН України відбулася наукова конференція «Україна в глобалізованому світі», де було чітко заявлено, що «Проблема міжнародної конкурентоспроможності України в глобальному світі може бути вирішена лише через інтелектуалізацію соціально-економічного розвитку». Історичний шанс України полягає, на думку учасників конференції, «в реалізації інноваційних стратегій», які дозволяють їй інтегруватися «у світову і євроатлантичну систему XXI століття» завдяки виробництву і реалізації нових знань на глобальних ринках.

Саме тому активізував подальшу роботу вітчизняний Інформаційний центр, зокрема з питань Рамкової програми ЄС у сфері досліджень і технологічного розвитку. За його ініціативи та підтримки відбуваються регулярні зустрічі як на рівні експертів України та Єврокомісії, так і на рівні керівництва МОН та ЄК у сфері досліджень. Важливим завданням нині стає забезпечення активної участі вчених України у проектах Рамкової програми Єврокомісії. Це потребує надання їм усієї необхідної інформаційної та консультативної допомоги, у тому числі по лінії Міністерства закордонних справ України. Важливо забезпечити участь України в реалізації програм Європейського космічного агентства ESA, системи супутникової навігації GALILEO, міжнародної енергетичної агенції IEA тощо. Важливим джерелом підтримки інноваційного розвитку вітчизняної економіки

Державна установа «Інститут всесвітньої історії» НАН України

мають стати європейська програма регіонального розвитку ERP та європейська трансформаційна програма TACIC. Доцільно також передбачити в рамках Рамкової програми реалізацію інформаційних проектів з питань інтеграції України до Європейського Союзу.

Прикладами діяльності Інформцентру можуть слугувати наступні з найважливіших заходів. Так, 12–13 лютого 2008 р. в Національному університеті харчових технологій (м. Київ) відбувся другий семінар у рамках проекту ERANIS «Написання та менеджмент проектів РП-7». Практичний досвід ведучих семінару з написання конкурентоспроможних проектів був дуже корисним для учасників, які представляли університети, дослідні організації та компанії України [25].

У рамках Сьомої Рамкової програми ЄС зі співробітництва та технологічного розвитку Європейською Комісією ініційовано спеціальні конкурси для розвитку науково-технологічного співробітництва з країнами, що мають Угоди про науково-технічне співробітництво з Європейським Союзом. У рамках цього конкурсу було підтримано проект «Білат — Україна», який розпочався у вересні 2008 р. Основна мета проекту — фокусування на запровадженні виваженої і гнучкої рамкової схеми для посилення співпраці між Україною і ЄС у галузі науки і технологій, і зокрема — розширення участі України в РП-7. Основні цілі проекту «Білат — Україна» полягатимуть у:

- поглибленні науково-технічного співробітництва між Україною та ЄС, зокрема шляхом розширення партнерства України в РП-7 та покращення двосторонніх відносин на рівні країн — членів ЄС та рівні ЄС в цілому;
- вдосконаленні рамкової основи, необхідної для майбутнього стійкого науково-технічного співробітництва між Україною та ЄС і запровадження найсприятливіших умов для співпраці;
- забезпеченні підтримки Робочих груп, заснованих в Україні з метою формування державної політики за відповідною науковою тематикою — як основи для подальшого діалогу між Міністерством науки і освіти України та Єврокомісією, з огляду на (майбутнє) приєднання України до РП-7.

До найважливіших заходів проекту належать:

- збір і подальше поширення інформації у сфері науково-технічного співробітництва в Україні, зокрема інформації щодо відповідних програм зі співробітництва та прикладів успішної співпраці, включаючи створення спільного Україно-Європейського веб-порталу у сфері науки і технологій;
- створення переліку існуючих чинних інструментів (програм), правил та регулятивних актів і проектів юридичних та організаційних актів, які є підґрунтям для двосторонньої співпраці між Україною та ЄС, забезпечення формування бази знань з приводу питань, що виникають у галузі «горизонтальних» напрямків РП-7 (програми мобільності людських ресурсів, науково-технічної інфраструктури, інновації);
- підтримка діяльності робочих груп в Україні з тематичної співпраці та підготування заходів для впровадження в Україні Технологічних платформ (*Mirror Technology Platforms*). Також у рамках проекту «Білат — Україна» здійснюватимуться заходи зі сприяння співпраці між Україною та ЄС в рамках роботи інших подібних проектів, особливо в мережі IncoNet EECA — з її Центральним інформаційним офісом з науково-технічного співробітництва між ЄС, Східною Європою і Центральною Азією та їхніми регіональними представниками.

Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України»

«Білат — Україна» розпочався у вересні 2008 р. і триватиме три роки. Консорціум складається з 10 учасників — представників України, Франції, Німеччини, Австрії, Польщі та Румунії. У цьому проекті беруть участь такі інституції різних держав — членів ЄС [26]:

Франція: CNRS — національний центр наукових досліджень

Україна: NIP-UA — Національний інформаційний центр зі співробітництва з ЄС у сфері науки і технологій в Київському державному центрі наукової, технічної та економчної інформації. Національна академія наук України.

Німеччина: DLR — Міжнародне бюро федерального міністерства освіти та досліджень, проектне агентство з управління (Німецький центр космічних досліджень. ZENIT — Центр інновацій і технологій).

Австрія: ZSI — Інноваційний центр у галузі соціології.

Польща: PAN — Польська академія наук.

Румунія: ANCS — Національне агентство в галузі наукових досліджень, CCIAT — Палата з питань комерції, виробництва та сільського господарства.

Наведений аналіз співпраці України з Євросоюзом та окремими його державами-членами дає уявлення про зростаючі масштаби і можливості входження нашої країни до спільного європейського наукового простору, про можливості запровадження досвіду об'єднаної Європи на вітчизняному ґрунті. Імплементація європейського досвіду має для України вагомі результати в розвитку міжнародного співробітництва в науці й позитивно вплинула на інноваційну творчість у сфері науки й технологій в цілому.

Водночас слід раціонально підходити до розширення масштабів співпраці у цих проектах. Одним із головних джерел ризиків впровадження європейських пропозицій в українську науково-технологічну практику є доволі значна розбіжність між запитами української сторони і тією підтримкою, яку пропонують європейські партнери. Як показує досвід співпраці останніх років, запити українських дослідників ранжируються таким чином (по нисхідній):

1) пошук джерел фінансування;

2) пошук зарубіжних партнерів для впровадження власних розробок;

3) розповсюдження в ЄС інформації про напрямки, проекти й досягнення українських дослідників;

4) пошук зарубіжних партнерів для спільних досліджень;

5) інформація про пропозиції щодо співробітництва з боку європейських дослідників;

6) інформація про нові гранти й програми фінансування.

Європейські ж партнери, навпаки, левову частку у співробітництві відводять інформаційному обміну, навчанню, консультуванню тощо, і значно менше — фінансовій підтримці, створенню спільних підприємств і виробничим угодам.

Така невідповідність інтересів знижує ефективність співпраці між українськими дослідниками і європейськими країнами й актуалізує питання щодо рівня прийнятності їхньої політики у сфері міжнародного науково-технологічного співробітництва для України та пошуку механізмів оптимізації цього співробітництва.

Дослідники виділяють три основні групи можливих ризиків, пов'язані з імплементацією політики ЄС у сфері науки в українську дійсність:

1) ризики на індивідуальному рівні;

2) на рівні трудових колективів;

Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України»

3) на інституційному рівні.

Перші пов'язані з можливою невідповідністю фахових якостей виконавця вимогам проекту; недостатньою його інформованістю через недоступність до необхідних інформаційних джерел та ресурсів; нестабільністю зайнятості у проектних розробках; неочікуваною зміною тематики та режиму фінансування тощо.

Ризики, які виникають на рівні трудових колективів, зумовлюються тим, що, як правило, не всі його члени є учасниками проектів, а це може викликати дезорганізацію в колективі, спричинити конфліктні ситуації.

На інституційному рівні можуть виникати такі негативні явища, як: «відтік мізків»; відгалуження колективів, які виконують міжнародний проект, від закладу, до якого належать; невиконання планових робіт через завантаження іноземними проектами; несанкціоноване перепрофілювання наукового закладу через переорієнтацію діяльності значного кількості співробітників на тематику міжнародних проектів; виникнення фінансової залежності від іноземних джерел фінансування та інші негативи, спроможні завдати шкоди розвиткові вітчизняної науки. Для запобігання таким явищам необхідна, передусім, чітка нормативно-правова база, яка регулювала б наукову діяльність в Україні та міжнародне співробітництво вітчизняних дослідників і належне фінансування інноваційних проектів.

Якщо ЄС вимагає від своїх членів довести витрати на інноваційні дослідження до 3% ВВП, то законами України передбачається довести обсяг бюджетних асигнувань на науку до 1,7% від обсягу ВВП, що є недостатнім і до того ж не виконується. Крім того, дію окремих статей Закону України «Про інноваційну діяльність», які надавали цій діяльності певні преференції, було призупинено, а деякі статті взагалі виключено.

Через це імплементація європейського досвіду інноваційної політики у сфері науки потребує, насамперед, відповідного рівня фінансування, що дозволив би розв'язати організаційні проблеми, налагодити механізм стимулювання інноваційної діяльності й ліквідувати декларативний характер напрацьованих законодавчих норм у цій сфері, тобто надати інноваційному розвиткові системний, ресурсозабезпечений зміст [27].

На підставі вищесказаного можна запропонувати наступні висновки:

1. Конкурентоспроможність України в сучасному глобалізованому світі значною мірою залежить від рівня й масштабів впровадження інноваційних технологій, що потребують інноваційної наукової творчості на рівні кращих світових зразків і стандартів.

2. Інноваційна політика країн ЄС в останні десятиліття накопичила багатий досвід нормативно-правового, організаційного, фінансового, інформаційно-пропагандистського, кадрового забезпечення інтенсивного розвитку науки й технологій у руслі назрілих потреб економічного й соціального розвитку.

3. Співпраця України з країнами ЄС у сфері науки та інноваційних технологій розвивається у двох взаємопов'язаних напрямках:

а) безпосередня участь українських дослідників у європейських наукових програмах;

б) використання досвіду політики країн ЄС у сфері науки й інноваційних технологій.

4. Незважаючи на чималу кількість нормативно-правових актів, що законодавчо регулюють інноваційну діяльність в Україні, дослідники майже одностайно

Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України»

вказують на правовий нігілізм у цій сфері, оскільки немає чіткої системи законодавчих норм і досить часто органи державної влади нехтують цими нормами, тобто вони здебільшого не виконуються, залишаються деклараціями.

5. Важливим чинником зростання ефективності інноваційної політики в Україні має стати рівень належного фінансування науково-дослідницької діяльності. Зважаючи на те, що для України європейські стандарти витрат на потреби науки залишаються недосяжним ідеалом, необхідно зосередити увагу на більш диференційованому, раціональному використанні наявних матеріальних ресурсів, вдосконалюючи механізм стимуляції саме інноваційної наукової діяльності.

Як пропозиції, можна запропонувати такі міркування:

1) у рамках Національного інформаційного центру зі співробітництва з ЄС створити структурний підрозділ, у функції якого входив би постійний моніторинг змін в інноваційній політиці ЄС, масштабів участі українських дослідників у європейських програмах, аналіз позитивів та можливих ризиків їхньої співпраці з ЄС для України. Ці дані необхідні для корекції української політики у сфері міжнародного наукового співробітництва з метою його оптимізації й запобігання можливим негативним наслідкам для України;

2) Кабінету Міністрів України доцільно розробити програму нарощування фінансування науки і за рахунок державного бюджету, і через впровадження більш ефективного механізму залучення позабюджетних коштів. Європейський стандарт — 3% ВВП — має стати в перспективі нормою і для України;

3) законодавчим і виконавчим органам держави необхідно впорядкувати чинне законодавство, доповнивши його необхідними документами, що однозначно регламентували б всі складові інноваційної політики:

— механізм фінансування та використання коштів;

— трансфер інноваційних технологій;

— інтеграцію науки, освіти й виробництва;

— взаємодію регіонів в інноваційній діяльності та ін;

4) Кабінету Міністрів України разом з усіма зацікавленими міністерствами й відомствами розробити й запровадити систему підтримки і стимулювання інноваційної діяльності окремих дослідників, наукових колективів та інституцій через надання певних пільг, преміювання, моральне заохочення, диференціацію можливостей кар'єрного зростання тощо.

Отже, розглянувши співпрацю України з Європейським Союзом у науково-технічній сфері, слід наголосити, що для нашої держави вельми можуть прислужитися напрацювання і практика розвитку науки і технологій, які має об'єднана Європа. Активна участь дослідників, викладачів та молодих фахівців у наукових проектах та програмах, що їх проводить Євросоюз, — це не лише набуття досвіду і знайомство з передовими досягненнями науки і техніки, а й реальні кроки зі входження до спільного європейського простору. Це також конкретний внесок у справу реалізації стратегічного курсу європейської інтеграції України.

Використані джерела та література

1. Wissenschaftlich-techniche Revolution und die Krise des Staatsmonopolischen Kapitalismus. (1988). — Frankfurt am Main: IMSF.

2. A Brief History of European Union Research Policy. — Luxemburg, 1995. — P. 50.

3. Буторина О. Научно-техническая политика ЕС / Европейский Союз на пороге XX века. — М. : УЗСС, 2001. — С. 147.

Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України»

4. Grundlagen der WTZ. http: // www. deutsche-botschaft. kiev.ua/ de/kultur/aktuelle/index.html. Rechtliche.

5. Report on Eurohean scientific and technological cooperation: towards a new institutional framwork. (1987) // Doc. 5784. — Annex «A». Parla¬mentary Assembly.—Strasburg.

6. Einheitliche Europäische Akte. (1986) // Bulletin der Europäischen Gemeinschaften. Beilage 2.

7. Детальніше див.: Европейский Союз. Путеводитель / под ред. Ю. А. Борко (отв. ред.), О. В. Буториной. — М., 1988.

8. Европейский Союз: факты и комментарии / Вып. 2 (16). — М. : «Интердиалект+», 1999.

9. Буторина О. Научно-техническая политика ЕС / Европейский Союз на пороге XX века. — М., 2001. — С. 162.

10. Копійка В. В., Т. І. Шинкаренко Європейський Союз. Історія і засади функціонування — К. : Знання, 2009. — С. 623.

11. Послання Президента України Віктора Януковича до Українського народу [Електронний ресурс] // Офіційне Інтернет-представництво Президента України / 03 червня 2010 року. — Режим доступу: http://www.president.gov.ua/news/17307.html

12. Кудряченко А. І., Грабарчк Г. О. Україна й Німеччина — двосторонні відносини на початку 90-х років. — К. : Знання. — 22 с.; Rechtliche deutsch-ukrainische Beziehungen im Forschungsbereich. http://www. deutschebotschaft. kiev.ua/de/kultur/aktuelle/index.html.

13. Копійка В. В., Шинкаренко Т. І. Європейський Союз. Історія і засади функціонування — К. : Знання, 2009. — С. 657–659.

14. Ходикіна В. В. Міжнародна науково-технічна інтеграція України в контексті стратегії інноваційного розвитку / Автореф. дис. к. ек. н. — Донецьк, 2005. — С. 9.

15. Солошенко В. В. Науково-технічне та гуманітарне співробітництво України й Німеччини в 90-ті рр. XX ст //Вісник. Історія. — 2000. — № 47. — С. 51; Солошенко В. В. Українсько-німецькі відносини у 90-х роках XX століття / Автореф. дис. к. іст. н. — К., 2005. — С. 14–15.

16. Rot-Grun und Tschernobyl Kommentar von Torsten Krauel 10/06/99. http://www.welt.de ; Перемога киян на міжнародному конкурсі екологічних досліджень // Німеччина. — 1999. — № 1 — С. 31. Rechtliche deutsch-ukrainische Beziehungen imForschungsbereich.http://www. deutsche-botschaft.kiev.ua/de/ kultur/aktuelle/index.html.

17. Солошенко В. В. Науково-технічне та гуманітарне співробітництво України й Німеччини в 90-ті рр. XX ст //Вісник. Історія. — 2000. — № 47. — С. 51.

18. Є угода про спільний українсько-німецький науково-освітній центр із нанобіотехнології // http://www.knu.kiev.ua

19. www. mpi-bremen.de. http www. kiew. diplo. de /Vertretung/ kiev/uk/ 04 Zusammenarbeit.html.

20. Солошенко В. В. Податкова підтримка інновацій в науково-технічній сфері (на прикладі Німеччини) // Віче. — 2009. — № 20; Сірук М. Німецька «експансія». Культурна // День. — № 152, 28 серпня 2008.

21. Кудряченко А. І. Лісабонська програма — реальна відповідь на виклики часу // Трибуна. — 2009. — № 11–12. — С. 41.

22. Ситник В. Проблеми імплементації Європейських стандартів у державну політику України у сфері наукової діяльності. Відділ гуманітарної політики. http://www.chl.kiev.ua/cgibin/sp/search/ ssearch.php?page=319.

23. http://www.strf.ru/ organization. aspx?CatalogId=221&d_no=18229.

24. Васильєв О. Роль вітчизняної науки та високих технологій у входженні України до європейського інтеграційного простору. http://www.viche.info.

25. http: // www. mfa. gov.ua/germany ua /26097.htm)

26. Штюдеманн Д. Стабілізація на базі авторитарного розвитку не відповідає передумовам зближення з Європою.http://www.deutsche welle.de.

27. Васильєв О. Роль вітчизняної науки та високих технологій у входженні України до європейського інтеграційного простору. http://www.viche.info.; Є угода про спільний українсько-німецький науково-освітній центр із нанобіотехнології // http://www.knu.kiev.ua

Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України»